

BIZKAI'KO EUSKEREAREN AGOSKERAK

(1997-12-03)

Anatsaldeon, Jaun-Andreok:

Izkuntzak jaio, azi eta i] egiten dira norki bizien antzera, eta bizitza orretan bere aldakuntzak izaten dauz edozein izkuntzak, beste izaki hizien antzera. Aldakuntza orreik iturri asko daukez, baiña bi batez be gogoratuko doguz gaur.

Izkuntzaren barrutik sortzen dana da aldakuntza bat. Berba egiten dabenak eurak aldatzen dabe darabilen izkuntza, berbak esatea errezegoa izan daiten. Orretaiako egiten dabez, beste itzaldi baten gogoratu doguzan lahurpenak, eta orretarako, baita agots lagunduen cta bakartien, bokalen eta konsonanteen, aldakuntzak.

Beste batzutan izkuntzaren aldakuntzak kanpotik datoz: Auzoko izkuntzan erabiltzen diran berbak sartzen dira edo auzoko izkuntzak dabezan joskerak norberaganatzen doguz. Gogoratu, esaterako, zenbat itz artu dauzan euskereak latinetik (sola...) edo gogoratu gure idazle zarrak dauken joskeran zelako indarra daukan latiniaren joskereak, esaterako Mogel'egan.

Gaurko itzaldi onetan barrutik Bizkai'ko euskereari sortzen jakozan aldakuntzak gogoratuko doguz, edo beste era batera esateko, bizkaitarrok gure euskerea errezegoa izan daiten egiten doguzan aldakuntza ugariak eta sakonak.

Billatzen dogun erreztasun an. alegiña egitearen ekonomia-gaz alderatu dogu beste itzaldi baten. Eta orrelan da izan be. Esaterako, bakarti edo hokal idegiak (a, e, o) agoskatzeak alegin aundiagoa eskatzen dan itxiak (i, u) agoskatzeak baiño. Orregaitik gure hizkaiereak agots hakartiak itxitera joten dau. eta antzera jazoten da agots lagunduakaz be: I izkiaren ondoren dagozan agots lagunduak agogaiñeiatu egiten doguz, erre-zago agoskatzeko, baiña goazen aurrera gauza guzti oneik zeaztuteko.

Ez uste izan aldakuntzak egitera jokera au geure-geurea danik, izkuntza geienak egiten dabez aldakuntzak, naiz diakronian naiz sinkronian, aldi baten toki ezbardiñetan naiz aldi ezbardiñetan. Esaterako latinetik gazteleiara igarobidean egin dira aldakuntzak: Multum-muito-mutto-mucho.

Eta bakartiak eurak be berba guztietan ez dira bardin agoskatzen, inguruan diran izkiak curen ikutua izaten dabe, naiz ta sarritan gure belarriak olakorik zomatu ez. Esaterako á ez da bardiña ano itzean eta artu itzean.

Aldakuntza oneik egiteko zioa izkuntzaren gozotasuna be izaten da sarritan. Zuek esan zein dan gozoagoa ta atsegingarriagoa esaldi hi oneitan: Nik_{jin} jütut eta nik jan joazat.

Bakartien aldakuntzak

Euskaldunok abots bakarti itxiak erre-zago agoskatzen doguz zabalak baiño, eta orregaitik dauko euskereak agots hakartiak itxitera jokerea: bakarti itxiak ez dira iñoz zabal hiurtzen, baiña zabalak, itxiaren ondoren, heti biurtzen dira itxi: Egune esaten dogu, eta ez -guna. aurrean u itxia daukalako. Ain ugari agertzen dan jazokizun oneri metafonia dirau-soe erdeldunak, naizta gauza bardiña izan ez. Gazteleraz itxi-

te on atzerantza egiten da eta gitxitan, verso-virsu, euskerea ostera, aurrerantza eguna itzean esan dogun lez.

Metafonia esango dautsagu agokaldirik agokaldira dan itxite orreri (Eun de hi) erriak (Fike. Gatiqe), baiña bizkaie-reak beste bakarti-itxite bat dauka ugariagoa eta erririk erri egiten dan aldakuntza: Etxea esaten da Arratia'n, etxie Durango-aldean eta Mungialderik erdian eta Bermeo'n, etxi. ostera Ondarroa'n. Eta or aurrerapen bat dago: Zarrena, gastan bank dagoana etxea da. harriena edo geien erabillia, gastatuta, etxi. Or ikusten dogu ha euskerearen aurrera-bidean onetara joango garala: etxea, etxia, etxie, etxi. Eta diñoie olako jauzi edo saltu bat egiteko 200 urte bear dauzala erriak.

Ez dago esan bearrik. -:~rabide on euskerea erre-zagoa, alegin gitxiagogaz egitekoa izan daiten dala. Ez, gero, ikaste-ko erre-zagoa, egiteko erre-zagóa baiño.

Bakartien bikoteak be curen aldakuntza egiten dabe: gaur-geur, dautzu-deitsu. Zergaitik? á zabaletik u itxienera bide aundia dagoalako eta agoa gitxigo beartu bear da eu esateko, au esateko baiño.

Beste gauza arrigarri bat be aurkitzen dogu gure bizkaie-ran: besoa, kamiñoa, esaten dogu toki batzutan, baiña ez basoa (ontzia) edo panadero. Zergaitik edo noz 0 eta noz u? Euske-razko itzak eta erderatik antziña artuak ó zaintzen dabe, orregaitik besoa, kamiñoa, baiña oraintsu artutako itzak u artzen dabe: basua, panaderua. Dana dala bizkaiera aurreratutak beti ue esatera eldu dira. Bermeo'n, esaterako besue, basue, pana-derue ta kamiñue esaten dabe.

Lagundun agotsetan

Lagundun agotsetan be antzeko aldakuntzak ikusten doguz. Onetan aldakuntzarik geien dakarren izkia i da. Orrelan jazoten da latinetik gastelerara igarotzean be: it-itt-itx, id-idd-ij, il-ill, in-iñ, is-ix, iz-ix. Adibideak: Aita-aite-aitte-aitxe-atxa. Ada ez da iñon be esaten Bizkaia'n, euskaldun barriak izan ezik. Aite esaten da Arratia'n, aite Mungialdean zati baten, aitze mungialdean beste zati baten eta Bermeo'n eta atxa Ondarroa'n.

Ondorenak

Agoskatzean egiten diran aldakuntza oneik Bizkai'ko eus-kerearentzat ondoren onak eta txarrak dabez.

Ondoren onen artean gure euskerearen gozotasuna gogoratu bear dogu. Gipuzkoa'koa baiño askoz gozoagoa da Bizkai'ko euskerea eta Bizkai guztiak agoskatzen dan agots oso gozo bat ezin dabe agoskatu giputzak. Guk ogije esaten dogu et j on agots dunduriduna ta gozoa da. Giputzak eta curen antzera markinarrak eta elorriotarrak ezin dabe agoskatu agots on. Eurak ogixe edo ogixa esango dabe.

Gaiñera, ez deritxazue aita baiño askoz gozoagoa dala aitte edo aitze? Eta ez aitzu olako aldakuntzak itz asko eta askotan egiten dauzata gure euskereak.

Agoskatze orretan gure euskereak lege ziur batzuk beteten

dauz inoz be utsik egin barik, toki baxotxean bertakoak, eta olako jokabidea jakiturizkoa da. Munduko jakitunak orretan gauza arrigarriak ikusten dabez gure euskeran. Jazokizun bat edestuko dot. Deustu'ko Ikastetxe Nagusian ikasten niarduala, Olanda'ko ikuntzalari bat etorri zan gure euskereari buruz itzaldi bat emoten. Ondarroa'ko euskereari buruz egin eban berba eta itzaldiaren muiña ez zan izan besterik agoskatze onein lege ziurrak agertzea baiño. Ortik artu neban nik gaia neure maitxu-lan txikia, tesina, egiteko eta benetan pozik ibilli nintzan erriaren jakituriaren legeak aurkitzen. Karmele Rotaetxe izan zan aldi aretan Deustu'ko Ikastetxe Nagusian eta berau be entzule izan zan itzaldi aretan. Gero Maixu-lan Nagusia (Tesis) egin eban Ondarroa'ko euskereari buruz. Benetan jakituri aundi bat dago or eta guk sarritan uste izaten dogu agoskatze orreik gauza txarra dirala, alboratu egin bear dirala. Ez. Gauza ona dira eta eutsi egin bear jake, irakasle batek esan eustan lez, zenbat edertasun galtzen dauan euskerak "batua" sortzeko bizkaieraren bereizitasunak aide batera izten diralako!

Baiña ba-ditu ondoren txarrak be agoskatze bereizi onek, laburpenai buruz dan itzaldian esaten dogun lez: Euskerea uler-gaitz biurtzen da. bai Bizkai-barruan (esaterako Ondarroa'ko bat eta Arratiako bat alkartzen diranean). Alkar ulertu arren be, agoskatze orreik ba-dira oztopo apur bat. Baiña askoz geiago beste euskalki batekoakaz berba egiten dogunean. Egun batzuk alkarragaz egon ondoren sortzen da errez-tasun apur bat. baiña ba-da eragozpen bat.

Euskerearentzat, gaiñera, arrisku bat dira agoskatze orreik. Ikusi daigun latina zergaitik galdu zan: Aginterri zabal aretan leku bakoitxean era batera berba egiten zalako, eta urteen joanean, latinkumeak sortu ziran eta ezin eben alkar ulertu, esaterako frantzetarrak eta espanatarrak. Ez ete dira sortuko euskerakumeak eta euskerea galdu? Ala umeengan bizi izango da euskerea?

Zer egin bear dogun

Ez gaitezan larregi itsutu gure euskerearen bereizitasun oneikaz eta ez daiguzan oso-osoan alboratu. Era bi orreitara kalte egingo geunskio euskereari. Berba egiten dogunean beti kontuan artu daigun aurrean nortzuk daukaguzan.

Etzekoen eta errikoen aurrean berba egiten dogunean, egin daigun bertako berbetea, bereizitasun guztiakaz. Bizkaiera idatzia or egiten ba-dogu arro-putzak garala esango dabe gure senideak edo auzokoak. Dana dala. beti sartzen dogu. nai ta nai ez, ezbarditasunen bat. Ez jat aiztuten zelako mina artu neban neure amak gipozkoeraz egiten dodala berba esan eustan baten. Ez zan egia, nik bizkaieraz eta etzeko izkeraz egiten neban, baiña berak nire berbetan aldakuntza batzuk ikusten ebazan.

Gure aurrean dagozanak beste euskalki batekoak diranean, esaterako giputzak, ez daigun pipuzkoeraz egin, orrelan ez leukee inoz be bizkaiera ikasiko, baiña ez gure etzeko edo erriko bizkaiera be. ulergaitz biurtuko jake-ta. Egin daigun Bizkai'ko euskera apaindua. ondo agoskatua, eta errez ulertuko dauksue.

Erri-aurrean berba egiten dogunean, edo ETB'n gagoz- nean edo idazterakoan, erabilli daigun beti bizkaiera apaindua. Ez Gipuzkoa'koa eta ez batua, ez da bear olakorik.

Azterketea

Eta orain, amaitzeko, aztertu daigun Bermeo'ko euskeraz

dagon idatz-zati bat eta aurkitu daiguzan agozkera bereiziak:

—Ene semie! auri da noperak baiño gei jau jakin gurie! Tick dako erru guztije; baie ikusko dau arek ondiño... ie nok etxen-tson arenadurie bera geisorik dauenien. Topa birko dau nok eiñ beti-beti neure kontra oteko.

—Zeure mando oten dala ezu esan urrunguan ba?

—Bai, berari komeniten jakonien. Aurduen be... imie jago- ten oki nau ni arek. geueko zortziretararte. frabiketik ben) o- rri arte.

Agoskatze bereiziak: semie, noperak, geijau, gurie, Tiek. dako, guztije, baie, ie, etxen, arenadurie, dauenien, eiñ, oteko, mando, oten, urrunguen, jakonien, aurduen, imie, oki, geueko. frabiketik, otorri.

Bizkaieraz:

Ene semea! Ara. on da norberak baiño geiago jakin gurea! Tiak dauko erru guztia, baiña ikusiko dau arek oraindiño, ea nok egiten dautson arenadurea bera gaisorik dagoanean. Topau bearko dau nok egin, beti-beti neure kontra egoteko.

Zeure bando egoten dala beti ez dozu esan urringoan ba?

Bai berari konbeniten jakonean. Ara, orduan be umea jago- ten euki nau ni arek gaueko zortxiretara arte, fabriketik bera etorri arte.

OLAZAR MARTIN

EUSKERAREN SOIÑUA

Aritz artian dabil kantari euskaldun urretxindorra abotzez zoli belarri onez berezko mutil jatorra: mendiak ernai daukaz entzuten itzen soiñu ameskorra izadi china gora goraka agertzen da ezilkorra.

Bene benetan euskal izkuntza ederra da soiñuetan, batian sendo bestian bigun belarri atsegiñetan' berezko doia ezarri eutsen arbasoak antxiñetan, geroztik beti. undo zaindu da Bizkaiaera aosketan.

Bizkai guztia esnatu zaite lo zorro illunetatik bitxi eder bat daukagu deika bere biotz barrenetik; Bizkai izkuntzak egiten gaitu Bizkai seme lendaetik erri eder bat izkuntz txukunez guztion arte sorturik.

Abestitxo bat esan nai nuke euskeraren izenean bost egunetan etorri zaree izkuntzaren euskeraren omenean; egi egitan esan dozue maite dogu biotzean munduak daukan izkuntz ederra ele guztien artean.

PAULIN